

ORCID 0000-0002-6550-1389

УДК 364-054(477)

Моргай Лілія Анатоліївна
викладач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено систему соціального обслуговування людей похилого віку в Україні. Виокремлені труднощі людей похилого віку в суспільстві. Встановлено, що в Україні соціальна робота з людьми похилого віку знаходяться в центрі уваги багатьох соціальних інститутів, дослідницьких програм, які спрямовані на забезпечення рівня життя людей похилого віку. Проаналізовано центри соціальних послуг, які надають фахову підготовку зазначеної категорії населення. Охарактеризовані підходи до організації системи соціального обслуговування та визначено шляхи вдосконалення соціального обслуговування людей похилого віку в Україні.

Мета статті – охарактеризувати систему соціального обслуговування людей похилого віку в Україні.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальне обслуговування, соціальний захист, соціальні послуги, соціальні заклади для людей похилого віку, центри соціальних служб, територіальні центри соціального обслуговування, тимчасовий притулок для дорослих.

Аналіз досліджень та публікацій. Проведений нами аналіз джерел та публікацій показав, що питання системи обслуговування похилого віку (старіння) досить добре висвітлено в роботах Н. Кабаченка, В. Бойчелюк, Т. Коляди, М. Лукашевича, Т. Семигіної, О. Черепехіна, Р. Яцемирская та ін. Проблематикою геронтології займалися О. Краснова, О. Левінсон,

Т. Смирнова, А. Ташченко, Є. Холостова та ін. Це пояснюється тим, що дана проблема є актуальною і знаходиться у центрі досліджень.

Виклад основного матеріалу. В Україні за соціальним захистом людей похилого віку відповідає Міністерство праці та соціальної політики, яке здійснює соціальний захист людей похилого віку, інвалідів, ветеранів війни і праці (науково-дослідні інститути, які вивчають проблеми старіння, служби медико-трудової експертизи, різноманітні недержавні фонди, товариства, організації) та ін. [9].

Відповідно до Положення про Міністерство соціальної політики України, від 17.06.2015 № 423 на Міністерство соціальної політики України в сфері соціального захисту населення покладені повноваження, які стосуються, зокрема, формування та реалізації державної політики щодо надання адресної соціальної допомоги вразливим верствам населення, у тому числі малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, надання соціальних послуг людям похилого віку, інвалідам, бездомним громадянам, дітям з фізичними та розумовими вадами розвитку та іншим соціально вразливим верствам населення, формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів, інвалідів, людей похилого віку, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [6].

Люди похилого віку зіштовхуються з багатьма різноманітними проблемами, особливо соціально-психологічними. Даним проблемам можна завадити, але потрібно приділяти належну увагу, а саме потрібно розуміти психологічний стан людей. Також, необхідно полегшувати людям похилого віку адаптацію до життєвих змін, оскільки можливість пристосовуватися до нових умов з віком зменшується. Дані завдання вирішує система соціального обслуговування та надання соціальних послуг [1].

Соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності

[1]. Соціальне обслуговування людей похилого віку включає сукупність соціальних послуг, які надаються вдома та у спеціалізованих державних закладах та структурах, що діють за підтримки органів місцевого самоврядування. Порядок надання соціальних послуг громадянам похилого віку визначається Кабінетом Міністрів України.

Соціальні послуги розглядаються як комплекс заходів, що надають допомогу особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [1].

Соціальні послуги є цільовою допомогою, призначенням якої є подолання чи пом'якшення дії несприятливих життєвих обставин та відновлення повноцінного життя людини, зокрема, осіб похилого віку. Люди похилого віку мають право отримувати такі види послуг як:

– соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо;

– психологічні послуги – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

– соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, зацікавлених осіб;

– соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;

– соціально-економічні послуги – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

– юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, захист прав та інтересів особи, інша правова допомога тощо);

– послуги з працевлаштування – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

– послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги), розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги) [1].

Перераховані вище послуги люди похилого віку мають отримувати в установах соціального захисту населення. До мережі установ соціального захисту вразливих категорій населення відносяться:

– територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян;

– будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;

– геріатричні пансіонати;

– пансіонати для ветеранів війни і праці;

- будинки нічного перебування;
- тимчасові притулки для дорослих;
- психоневрологічні інтернати [8].

У свою чергу територіальні центри з обслуговування самотніх працездатних громадян похилого віку та інвалідів – це державна установа, яка надає понад 40 видів послуг та допомоги пенсіонерам, інвалідам, самотнім, працездатним громадянам вдома, в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності і соціальної активності [2, с. 184-185].

Територіальний центр надає соціальні послуги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги за місцем проживання, в умовах стаціонарного, денного перебування. Діяльність даного центру повинна відповідати критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги. Він керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, актами інших центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також Положенням, розробленим відповідно до Типового положення.

Територіальний центр проводить свою діяльність на принципах адресності та індивідуального підходу, доступності та відкритості, добровільного вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг, гуманності, комплексності, максимальної ефективності використання бюджетних коштів, законності, соціальної справедливості, забезпечення конфіденційності, дотримання державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил [7].

На послуги в територіальному центрі мають право громадяни похилого віку, інваліди (які досягли 18-річного віку), хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири

місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому Міністерством охорони здоров'я України [7].

У територіальному центрі утворені такі структурні підрозділи як: відділення соціальної допомоги вдома; відділення стаціонарного догляду для постійного проживання; відділ соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [7].

Відділення соціальної допомоги вдома утворюється для надання соціальних послуг за місцем проживання, перебування не менш як 80 самотніми громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з частковою втратою рухової активності (мають III, IV, V групи рухової активності) та потребують сторонньої допомоги. Надання соціальних послуг в домашніх умовах передбачено особам згідно з медичним висновком, а саме:

- людям похилого віку;
- інвалідам (які досягли 18-річного віку), крім інвалідів унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, які отримують соціальну допомогу та постійний сторонній догляд, побутове та спеціальне медичне обслуговування відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»;
- хворим (з числа самотніх осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці) [7].

Відділення соціальної допомоги вдома надає відповідно до державних стандартів соціальних послуг таку послугу як догляд вдома. Для того, щоб отримати дані послуги потрібно зібрати документи такі як: письмова заява особи; медичний висновок про здатність до самообслуговування (надає лікувальний заклад за місцем проживання на запит управління соціального захисту населення); копія довідки про встановлення групи інвалідності (за

наявності). Зміст соціальної послуги: допомога в самообслуговуванні, у пересуванні по квартирі, у веденні домашнього господарства, в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами, в обробітку присадибної ділянки для сільської місцевості; в забезпеченні технічними засобами реабілітації; психологічна підтримка; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; допомога в оформленні документів, внесення платежів [7].

У територіальному центрі соціального обслуговування громадяни перебувають на повному державному утриманні, одержують соціальну послугу стаціонарного догляду та відповідно до встановлених норм та положення забезпечуються: житлом, одягом, взуттям, постільною білизною, м'яким і твердим інвентарем і столовим посудом; раціональним чотириразовим харчуванням, у тому числі з урахуванням віку і стану здоров'я, в межах натуральних норм харчування, передбачених для мешканців інтернатних установ; медичним обслуговуванням; слуховими апаратами, окулярами, протезно-ортопедичними виробами, засобами пересування (крім моторизованих), медикаментами відповідно до медичного висновку; комунально-побутовим обслуговуванням (опалення, освітлення, тепловодопостачання тощо). Одиноким пенсіонерам і інвалідам, які перебувають у відділенні стаціонарного догляду, пенсія виплачується у встановленому законодавством порядку. За наявності вільних місць до відділення стаціонарного догляду на загальних умовах строком до чотирьох місяців можуть прийматися одинокі громадяни похилого віку, інваліди (які досягли 18-річного віку), хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які тимчасово втратили здатність до самообслуговування, потребують постійного стороннього догляду, соціально-медичного обслуговування [7].

До головних напрямків діяльності територіальних центрів відносять: виявлення та облік самотніх непрацездатних малозабезпечених громадян, які мають право на соціальне обслуговування; організація соціального

обслуговування громадян, надання їм соціально-побутових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, послуг з працевлаштування, послуг з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційних, інших соціальних послуг [2, с. 184]. На соціальне обслуговування, надання соціальних послуг в територіальних центрах мають право: громадяни похилого віку, інваліди, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому МОЗ; громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї [4].

Наступним закладом є будинки-інтернати загального профілю для громадян похилого віку та інвалідів – це стаціонарна соціально-медична установа загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування [2, с. 184].

Геріатричні пансіонати – це стаціонарна медико-соціальна установа для проживання осіб з вираженими віковими порушеннями психіки, підтвердженими висновком лікувально-консультативної комісії органів охорони здоров'я [2, с. 184].

Геріатричний пансіонат це один із видів установ соціального захисту населення, забезпечує соціально-побутове обслуговування, цілодобове медичне обслуговування, забезпечення життєво необхідними ліками, диспансеризацію проживаючих, лікування, організацію консультативної медичної допомоги фахівцями, а також госпіталізацію хворих у лікувально-профілактичні установи. У геріатричний пансіонат приймаються на державне

утримання громадяни похилого віку, які досягли пенсійного віку, і інваліди першої і другої групи старші за 18 років, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, яким відповідно до медичного висновку не протипоказане перебування у будинку-інтернаті і які не мають працездатних родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом [8].

Тимчасовий притулок для дорослих – організація нічного або тимчасового проживання громадян без визначеного місця проживання, осіб, що постраждали від фізичного або психічного насильства, стихійного лиха, катастрофи тощо, з наданням їм правової, психологічної, соціальної, медичної та побутової допомоги в подоланні тимчасових труднощів, сприянні у встановленні особи, відновленні документів, паспортизації та працевлаштуванні [8].

Щодо спеціальних будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів – це стаціонарна соціально-медична установа, призначена для постійного проживання осіб похилого віку, переважно з числа особливо небезпечних рецидивістів та інших осіб, за якими відповідно до чинного законодавства встановлено адміністративний нагляд, інвалідів та громадян похилого віку, з числа колишніх засуджених, які потребують не тільки побутового та медичного обслуговування, а й цілеспрямованого виховного впливу, а також для громадян, які за рішенням місцевих органів виконавчої влади переводять з інших інтернатних установ загального типу за систематичне порушення громадського порядку, вживання алкоголю та інших токсичних апаратів, бійки тощо [2, с. 185].

Пансіонати для ветеранів війни та праці – це установи інтернатного типу підвищеної комфортності [2, с. 185].

Будинок нічного перебування – це заклад соціального захисту для ночівлі громадян, які не мають житлового приміщення, яке б вони могли використовувати для проживання [8].

Психоневрологічний інтернат – стаціонарна соціально-медична установа, призначена для постійного проживання громадян із психоневрологічними захворюваннями, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування [8].

Також існують і проблеми у сфері надання соціальних послуг такі як:

- недосконалість законодавчої бази, якою регламентується низка питань галузі;

- якість та ефективність послуг, соціальна несправедливість, низький рівень адресності послуг, високі адміністративні витрати, недостатня прозорість, практична відсутність системи стандартів, невідповідність мережі бюджетних установ у сфері надання соціальних послуг її повноваженням, багаторівнева ієрархія мережі бюджетних установ;

- недофінансування установ у сфері надання соціальних послуг, низька ефективність механізму кошторисного фінансування, не пов'язаного з результатами діяльності бюджетних установ у сфері надання соціальних послуг, відсутність правової регламентації діяльності адміністрації бюджетної установи щодо розпорядження доходами від підприємницької діяльності, що призводить до неефективного використання цих коштів [5].

За статичними даними М. Лукашевич та Т. Семигіної соціальне обслуговування та соціальні послуги в системі органів соціального захисту населення України надають 319 будинків інтернатів, 744 територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, 24 пансіонати, 9 спеціалізованих житлових будинків для ветеранів війни і праці, 289 реабілітаційних установ. Функціонування системи забезпечували понад 58 тисяч соціальних працівників, які обслуговують близько мільйона громадян, надаючи їм понад 45 видів послуг [3, с. 185].

Отже, в Україні соціальний захист людей похилого віку забезпечується мережею закладів, які надають необхідну допомогу. До них відносимо Міністерство соціальної політики України, Пенсійний фонд, комітети соціального захисту населення місцевих Рад і держадміністрацій,

територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян та відділення соціальної допомоги вдома. Дані заклади здійснюють соціальний захист людей похилого віку, які потребують допомоги. У закладах працюють кваліфікаційні фахівці – переважно соціальні працівники, соціальні педагоги та психологи.

Список використаної літератури

1. Горішна Н. Особливості функціонування в Україні сучасної системи соціального обслуговування людей похилого віку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvuuped_2014_30_17.
2. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: підручник. Київ, 2009. 367 с.
3. Медведєва Г. П. Этика социальной работы : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Г. П. Медведєва. – М. : Владос, 1999. – 208 с.
4. Міністерство соціальної політики України. Центри захисту Територіальні центри соціального обслуговування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/content/centri-zahistu.html?PrintVersion>.
5. Моторнюк У. Аналіз сучасного стану надання соціальних послуг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Викуха/Downloads/bses_2016_8_38.pdf.
6. Павлишина Н. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3304.

7. Територіальний центр соціального обслуговування (надання Соціальних послуг). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://koveladm.gov.ua/show/page-178/>.
8. Храпко І. Є. Мережа установ соціального захисту населення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Викуха/Downloads/eui_2013_1_63.pdf.
9. Якубова Л. А. Порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvuuped_2015_36_69.

Morgay Liliay Anatolievna
Teacher of the department
social pedagogy and social work
Uman State Pedagogical University
named after Pavlo Tychyna

THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICE

EARLY PEOPLE IN UKRAINE

Abstract. The article covers the social service system for the elderly in Ukraine. The difficulties of the elderly in society are highlighted. It is established that in Ukraine social work with the elderly are the focus of many social institutes, research programs that are aimed at ensuring the standard of living of the elderly. The centers of social services providing professional training of the specified population category are analyzed. Approaches to the organization of the social service system are described and ways to improve social services for the elderly in Ukraine are identified.

Elderly people face many different problems, especially social and psychological ones. These problems can be prevented, but due attention should be paid to understanding the psychological state of people. Also, it is important to make it easier for older people to adapt to life changes as the ability to adapt to new conditions decreases with age. These tasks are solved by the system of social services and provision of social services.

The Territorial Center provides social services to citizens who are in difficult circumstances of life and need outside assistance at their place of residence, in the conditions of inpatient, daytime stay. The activities of this center must meet the criteria of activity of the entities providing social services. It is guided by the Constitution and laws of Ukraine, decrees of the President of Ukraine and resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine adopted in accordance with the Constitution and laws of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, decrees of the Ministry of Social Policy of Ukraine, acts of other central and local

executive authorities and local self-government bodies, as well as Regulations developed in accordance with the Model Regulations.

The territorial center operates on the principles of targeting and individual approach, accessibility and openness, voluntary choice to receive or refuse to provide social services, humanity, complexity, maximum efficiency of use of budget funds, legality, social justice, confidentiality, observance of state standards of social services, ethical rules and regulations.

The main activities of the territorial centers include: identification and registration of single incapacitated disabled people who are entitled to social services; organization of social services for citizens, providing them with social and household, psychological, social and pedagogical, socio-medical, socio-economic, legal, employment services, services for the vocational rehabilitation of persons with disabilities, information and other social services.

Key words: the elderly, social services, social protection, social services, social institutions for the elderly, social service centers, territorial social service centers, temporary shelter for adults.